

Nizami CƏFƏROV

Türkologiya - etnoloji (etnosları öyrənən) elmlərdən biri olub germanistika, romanistika, slavistika, iranşünaslıq, ərəbşünaslıq, qafqazşünaslıq kimi ən çox inkişaf etmiş elmlər sırasında xüsusi mövqeyə malikdir ki, bu, ilk növbədə, aşağıdakı səbəblərdən irəli gəlir:

a) türklərin qədim dövrlərdən başlayaraq dünya tarixi proseslərində ardıcıl və geniş miqyasda iştirakı;

b) türk xalqlarının müasir dünyada getdikcə artan iqtisadi, ictimai-siyasi və mədəni nüfuzu;

c) türkologiyanın mükəmməl bir elm olaraq zəngin təcrübəsi və ya ənənələri.

Hər bir etnoloji elmin dörd mühüm, fundamental mövzusu və ya problemi mövcuddur:

1) etnosun mənşəsinin müəyyənlişdirilməsi;

2) etnosun mentaliteti, etnik-mədəni xarakteri barədə aydın təsəvvür yaradılması;

3) etnosun diferensiasiyası və ya müxtəlif tayfalara, xalqlara, millətlərə bölünməsi prosesinin mümkün qədər daqiqə sxemləşdirilməsi və ya modelləşdirilməsi.

4) bu və ya digər etnosun diferensiasiyasının təzahürü olan (eyni etnik mənşədə birləşən) müstəqil xalqların münasibətləri (etnik diferensiasiya ilə inteqrasiyanın qarşılıqlı əlaqələri).

Bütün etnoloji elmlər kimi türkologiya da bu fundamental problemlərin həlli üçün ənənəvi (və universal) elmlərin - arxeologiya, etnoqrafiya, dilçilik, ədəbiyyatşünaslıq, tarixşünaslıq, siyasətşünaslıq və s. araşdırmalarına, çox hallarda isə həmin elmlərin əməkdaşlığına əsaslanır.

Etnologiyanın predmeti - etnosdur.

Etnos - insan cəmiyyətinin elə bir təbii təzahür formasıdır ki, özünün mental universal xüsusiyyətlərlə meydana çıxıb həmin xüsusiyyətləri genetik (potensial) olaraq bütün tarixi boyu daşımaqda davam edir. Etnosun təbiəti ona olan fəlsəfi münasibət qədər ziddiyyətlidir; belə ki, təkamül qanununa görə, bütün etnoslar vahid bir insan mənşəyindən törədikləri halda, elə fərqli xüsusiyyətlərə malikdirlər ki, onların ortaq cəhətlərini tapmaq, praktik olaraq, xeyli ciddi maneələrlə qarşılaşır. Məsələn, dünyada mövcud olan minlərlə dillərin eyni bir mənşədən törədiyini sübut edən metod və ya metodlar hələ ki, yoxdur... Yaxud müxtəlif irqələr, antropoloji və ya mental xüsusiyyətlər, etnik-mədəni davranış sistemləri, dinlər, dünyagörüşləri və s. bəşər cəmiyyətinin "çoxnövlülüyü"ünün, təbiətən rəngarəngliyinin, genetik olaraq fərqliliyinin hər kəsin müşahidə edə biləcəyi, dərhal gözə çarpan göstəriciləridir. Və qloballaşan dünyanın bərabərhuquqlu "vətəndaş"ı olan müasir insan da həmin dünyaya, özündən asılı olmayaraq, "rənglənmiş" şəkildə gəlir ki, bu, onun həm xarici, həm də daxili aləmində görünür.

Həm təbii, həm də ictimai hadisə olan

Mənə türkcülüyün (və türkologiyanın) əlifbasını (və əsaslarını) öyrətmiş müəllimlərimin - professor Muxtar Hüseyinzadənin, professorlar Ələvsət Abdullayevin, Zinyət Əlizadənin, Abdulla Vəliyevin, Fərhad Zeynalovun, Yusif Seyidovun, Samət Əlizadənin, akademiklər Ağamusa Axundovun və Tofiq Hacıyevin əziz xatirəsinə ithaf edirəm...

etnos tarix boyu özünəməxsus əlamətləri qoruyub saxlamaqla yanaşı, başqa etnoslarla bu və ya digər dərəcədə qarşılıqlı əlaqədə mövcuddur. Və ona görə də etnosun tarixinə kifayət qədər mürəkkəb diferensiasiya (bölünmə) və inteqrasiya (birləşmə) proseslərinin dialektikasında baxmaq lazım gəlir. Çünki, bir tərəfdən (xüsusilə təbii təsirlər altında), etnos diferensiallaşır (müstəqil hadisə olaraq daha ümumi etnik birlikdən ayrılır, təşəkkül tapıb formalaşır, öz növbəsində, tayfalara, xalqlara ayrılır); digər tərəfdən (xüsusilə ictimai-siyasi səbəblərdən), inteqrasiyaya daxil olur, ya bütövlükdə, ya da özünün müxtəlif təzahürlərində (tayfa, xalq, millət) başqa etnoslarla, onların müxtəlif təzahürləri ilə çoxtərəfli kontaktlarda iştirak edir. Məsələn, tarixdən məlumdur ki, Hun imperiyasını təşkil edən xalqlar, həmin imperiyada türklər aparıcı mövqeyə malik olsalar da, etnik mənşə baxımından fərqli idilər. Lakin bu, hunların dünya tarixində vahid (bütöv) bir siyasi-ictimai hərəkətin subyekti kimi çıxış etmələrinə mane olmadı.

Yer üzündə bu gün iyirmidən çox türk xalqı mövcuddur ki, onların ümumi sayı (nüfuzu) iki yüz əlli milyona çatır: türklər və ya Türkiyə türkləri, azərbaycanlılar və ya Azərbaycan türkləri, uyğurlar, özbəklər, qaxaxlar, tatarlar, türkmənlər, qırğızlar, çuvaşlar, başqırdlar, qaqouzlər, saxalar, qaraqalpaqlar, qumuqlar, tuvalar, qaraçaylar, balqarlar, altaylar, noqaylar, sorklar, qaraimlər və b.

Türk xalqlarının sayının müxtəlif mənbələrdə müxtəlif rəqəmlərlə (əsasən iyirmidən iyirmi beş qədər) göstərilməsi onunla bağlıdır ki, bir sıra türk mənşəli toplumların müstəqil xalq, yoxsa bu və ya digər türk xalqının tərkib hissəsi olması mübahisələridir; məsələn, Sibir tatarlarının, Messet türklərinin...

Türk xalqlarının təsnifatının (bölgüsünün) "dərinləşdirilməsi"si ilə yanaşı, ümumiləşdirilməsi təcrübəsi də vardır: oğuzlar, qırpaqlar və karluqlar.

Bugünkü türklərin mütləq əksəriyyəti müsəlman olsalar da, xristian, iudaist, şamançı... türklər də mövcuddur.

Və Avrasiyanın geniş bir coğrafiyasında qədim dövrlərdən etibarən məskunlaşmış türk xalqları "türk dünyası"nı təşkil edirlər.

"Türk" etnoniminin biri digər ilə etimoloji baxımdan bağlı olan üç mənası göstərilir: 1) "törəmiş", "yaranmış"; 2) "törəsi (qayda- qanunu) olan" və 3) "igid", "qüdrətli", "möhtəşəm".

Tarix səhnəsinə e.ə. III (bir sıra gümanlara görə isə, IV, hətta V) minilliklərdə çıxmış türklərin ən azı beş min illik zəngin bir "tərcümeyi-hal"ı vardır ki, bunun izlərinə dünyanın, xüsusilə Avrasiyanın geniş bir coğrafiyasında həm maddi, həm də mənəvi abidələr olaraq hər addımda rast gəlinir. Altay dağlarından başlamış Avropanın içərilərinə, eləcə də şimal-qərb və cənub-qərb istiqamətlərində yayılan türk varlığı dünyanın iqtisadi, ictimai-siyasi və mədəni tarixinin üzvi tərkib hissəsidir. Bu mükəmməl (və möhtəşəm) etnos bütün tarixi boyu müxtəlif etnoslarla çoxtərəfli (və ardıcıl) mədəni mübadilələrdə iştirak etmişdir ki, burada əsas təbii- texnoloji səbəblərdən birincisi türklərin hüduzsuz çöl (düzenlik) həyatı yaşamaları idisə, ikincisi ən qədim zamanlardan atlı mədəniyyətə (qeyd edək ki, at- "tarix yaradan heyvan" sayılır) yiyələnmələri olmuşdur.

Türklər ən qədim dövrlərdən etibarən Avrasiyanın geniş çöllərində uzun əsrlər mövcud olmuş qüdrətli dövlətlər, imperi-

yalar qurmuş, yüksək ictimai-siyasi idarəçilik texnologiyaları nümayiş etdirmişlər.

Həmişə olduğu kimi, bu gün də türkologiya elminin (və türkoloqun) sərəncamında dünyanın Turan- Türküstan genişliyində bir araşdırma meydanı var.

Türkologiyanın zəngin elmi-nəzəri arsenalına həm xronoloji, həm də sinxron olaraq aşağıdakılar daxildir:

a) yüz illər boyu aparılmış araşdırmalar, başqa sözlə, klassik türkologiya;

b) müasir dövrdə gedən tədqiqat proseslərinin nəticələri;

c) mövcud araşdırmaların polemik perspektivləri.

"Türkologiyaya giriş" kursu özündə etnoloji elmlərdən biri olan türkologiyanın əsaslarını ehtiva edir. Əlbəttə, kursun məqsədi heç də türkologiyanın bütün problemlərini, yaxud bir problemin bütün tərəflərini, tam miqyasını əhatə etmək deyil. Və əslində, bu, nə nəzəri, nə də praktik baxımdan mümkün də olmadı. Məqsəd ondan ibarətdir ki, birincisi, humanitar və ya ictimai

"Türkologiyaya giriş"ə giriş

mai elmlər üzrə təhsil alan tələbələr türklər (və türkologiya) barədə aydın təsəvvürlərə yiyələnsinlər; ikincisi isə, türkologiyayı ixtisas kimi seçənlər bu elmin əsaslarını öyrənməklə xüsusi türkoloji araşdırmalara hazırlansınlar.

"Türkologiyaya giriş" kursu əsas diqqəti aşağıdakı problemlər üzərində cəmləşdirir:

1) türklərin mənşəyi;

2) müasir türk xalqlarının ortaq əcdadları olan qədim türklərin etnoqrafiyası, ictimai-siyasi quruluşu, dünyagörüşü, dili, ədəbiyyatı, mədəniyyəti və s.;

3) türklərin diferensiasiyası prosesinin nəticəsi olaraq türk xalqlarının təşəkkülü, həmin xalqların ortaq və fərqli xüsusiyyətləri;

4) müasir türk dünyası: diferensiasiya və inteqrasiya.

Türkologiyada bu problemlər geniş araşdırılmış, müəyyən elmi-nəzəri ümumiləşdirmələr aparılmış, müxtəlif mülahizələr irəli sürülmüşdür.

"Türkologiyaya giriş" kursunda həmin araşdırmalar, ümumiləşdirmələr və mülahizələr barədə ətraflı məlumat verilir. Eyni zamanda nəzərdə tutulur ki, türkologiya elminin, haqqında bəhs olunan fundamental problemləri barədəki aydın təsəvvürlər digər məsələlərin də əsaslı şəkildə öyrənilməsinə kömək edir. Məsələn, qədim türklərin hansı tarixi şəraitdə, hansı coğrafiyada və hansı etnoqrafik keyfiyyətdə təşəkkül tapdıqları doğru- düzgün təsəvvür edilmədən etnosun sonrakı taleyinin, digər etnoslarla çoxsaylı kontaktlarının səbəblərini, mahiyyətini anlamaq çətin olardı; yaxud türklərin diferensiasiyası, müstəqil xalqlara bölünməsi prosesində təbii (normal) təsnifatdan "kənarda qalmış" türk xalqlarının saxalaları və ya çuvaşların təşəkkül tarixinin izah etmək ciddi problemə çevrilərdi və s.

Türklərin müstəqil xalqlara bölünməsi

prosesinin tarixi məntiqindən, qanunauyğunluqlarından xəbərsizlik isə ona gətirib çıxardı ki, bu günə qədər özünü heç bir müasir türk xalqına aid etməyib hələ də "tarixdə qalan" bir sıra türk mənşəli etnik qrupların təsnifatdakı yerini müəyyənləşdirmək, ümumiyyətlə, mümkün olmazdı.

Və "fundamental" hesab edilən problemlərin bir mühüm xüsusiyyəti də "çoxkomponentli" olmasıdır. Məsələn, bu və ya digər etnosun həm mənşəyi (etnogenezisi), həm də müxtəlif xalqlara bölünməsi (diferensiasiyası) probleminin izahı 1) etnoqrafiya, 2) etnoqrafiya, 3) dünyagörüşü, 4) dövlətçilik, 5) dil, 6) ədəbiyyat və s. komponent və ya paradigmalara eyni zamanda, bir sistem olaraq baxılmasını tələb edir.

"Türkologiyaya giriş" kursunun strukturu kursun mənimsənilməsi keyfiyyəti üçün çox mühümdür ki, burada aşağıdakı məqamların nəzərə alınması lazım gəlir:

a) mövzuların fundamentallığı və ya bütövlüyü;

b) mövzular arasında həm diaxron, həm də sinxron əlaqələr sisteminin gözlənilməsi, yəni bir mövzunun digərinin davamı (və inkişafı) olması;

c) mövzuların müasir elmi, eləcə də ictimai təfəkkür üçün aktuallığı.

Bu prinsiplərə əsaslanaraq kursun belə

bir strukturu təklif olunur:

I. Türkologiyanın tarixi.

II. Qədim türklər.

III. Türklərin diferensiasiyası.

IV. Müasir türk dünyası.

Türklər tarix səhnəsinə insanı (və dünyanı) dərk etməyə çalışan zəngin mifologiyaları, eposları, möhtəşəm dövlətləri (və tarixdə məşhur imperiyaları), geniş bir coğrafiyada yayılmış mükəmməl yazı mədəniyyətləri və s. ilə çıxmışlar. Bu etnosun təbii-tarixi yolla Orta əsrlərin sonlarına doğru iyirmidən artıq xalqa diferensiasiyası da məlumdur ki, həmin xalqlar özlərinəməxsus türk mənşəli dil, ədəbiyyat və mədəniyyətləri, dövlət idarəçiliyi təcrübələri ilə bu gün də inkişaf etməkdə, türk dünyasının (və dünya birliyinin) üzvi tərkib hissəsi olmaqdadırlar.

Bununla belə "Türkologiyaya giriş" kursunun strukturunda türklərin tarixinin ən qədim dövrlərdən bəri digər etnoslarla sıx iqtisadi, ictimai-siyasi və mədəni əlaqələrdə öyrənilməsi də çox mühüm məsələdir. Çünki türklər həm ən qədim və ya tarixəqədərki dövrlərdə genetik baxımdan daxil olduqları Altay, eləcə də protoaltay xalqları ilə bilavasitə bağlı idilər, həm də tarixin gedişində bir sıra etnoslarla əsrlər boyu əlaqədə inkişaf etmişlər. Sonunculara, ilk növbədə, çinlilər, yunanlar, iranlılar, slavyanlar, germanlar, hindlilər, ərəblər... daxildirlər ki, bu etnoslarla (xalqlarla) türklərin kontaktları, demək olar ki, heç zaman tamamilə kəsilməmiş, müəyyən dövrlərdə isə həlledici olmuşdur. Məsələn, Çingiz xanın XIII əsrdə əsasını qoyduğu monqol-tatar dövləti əzəzləyən monqollarla çoxsaylı türklərin (tatarların) birgə hərbi, siyasi və mədəni gücünün, tarixi passionarlığının məhsulu idi. Və bu dövlət Orta əsrlərdə bir sıra xalqların gələcək taleyinin həll olunmasında əhəmiyyətli rol oynadı. Onun idarəçilik təcrübəsinin şərq slavyanlar tərəfindən

uğurla mənimsənilməsi nəticəsində Rusiya yüksəldi. Və o da öz növbəsində türk xalqlarının çoxunun taleyini müəyyənləşdirdi.

Türk tarixinin (və etnik- mədəni xarakterinin) bir mühüm cəhəti də ümumən dünya idarəçiliyinə cəhdlər, "Dünya dövləti" yaratmaq təşəbbüsləridir. Və burada türklərin müxtəlif dövrlərdə dünya ilə əlaqələrinin universal təbiəti ifadə olunur.

Bütün etnoloji elmlərdə olduğu kimi, türkologiyada da milli (etnik) təəssübkeşlikdən irəli gələn bir sıra iddialar həmişə mövcud olmuşdur ki, buna da müəyyən dövrlər üçün, xüsusilə ilk mərhələdə, təbii baxmaq lazım gəlir. Hər şeydən əvvəl ona görə ki, məsələn, Şumer mədəniyyəti barədə məlumatlar yayıldıqda etnoloji elmlərin "ayıq" mütəxəssislərinin, demək olar ki, hamısı Şumerdə mənsub olduqları etnosun "izlər"ini "tapdılar". Ancaq bu günə qədər də Şumer mədəniyyətinin varisinin kim, hansı xalq və ya xalqlar olduğu mübahisəlidir.

Milli təəssübkeşliyin uğursuz nümunələrindən biri, məsələn, yunanlara məxsus Homerin, yaxud iranlılara məxsus "Avesta"-nın türkləşdirilməsi cəhdləridir.

Ancaq unutmamaq olmaz ki, türklərə aid olduğu heç bir şübhə doğurmayan abidələrin metodoloji baxımdan daha hazırlıqlı etnoloji elmlər tərəfindən "mənimsənilmə"si faktları da az olmamışdır. Məsələn, bütün XIX əsr boyu avropalılar qədim türk (run) yazılı abidələrinin tarixi müəllifliyinə iddialı idilər. Yalnız əsrin sonlarında qədim türk (run) yazısının sirri V.Tomsen tərəfindən açııldıqdan sonra çoxsaylı abidələrin məhz türklərə aidliyi aşkara çıxaraq həmin iddialara son qoydu.

Türkologiyanın bir sıra problemləri siyasi- ideoloji xarakterə malik olub, bir növ, konyuktur məqsədlərdən irəli gəlir. Məsələn, bəzi məqamlarda "türk xalqları" əvəzinə "türkdilli xalqlar" ifadəsinin işlədilməsinə üstünlük verilməsi bunun nəticəsidir. Və o deməkdir ki, türk xalqlarını birləşdirən onların ümumi etnik mənşəyi yox, dil birliyidir. Halbuki german, roman, slavyan, İran, ərəb, Qafqaz xalqları kimi türklər də həm dil (qlottogenezi), həm də etnik (etnogenezi) baxımından eyni kökdən və ya mənəbdən törəmişlər.

Ümumiyyətlə, türkologiya elminin metodoloji problemləri, əsasən, iki səviyyədə təzahür edir. Onlardan birincisi xarici, yaxud beynəlxalq, ikincisi isə daxili, yaxud milli səviyyəlidir ki, hər ikisinin (bütövlükdə, türkologiyada ideya- metodoloji problemlərin təzahürünün) ciddi tarixi əsasları vardır.

Məlum olduğu kimi, yunan, Roma, Çin, İran, ərəb mənbələri qədim dövrlərdən ta Orta əsrlərin sonlarına qədər türklər haqqında kifayət qədər geniş təsəvvür yaradır. Və o da məlumdur ki, bu təsəvvürlər çox hallarda "düşmən" və ya "rəqib" obrazı formalaşdırır ki, buna da təbii baxmaq lazımdır. Çünki türklərin döyüş meydanında üz- üzə gəldikləri xalqlara türk mənbələrindəki münasibətlər də təxminən belədir.

Ancaq Orta əsrlərin sonu yeni dövrün əvvəllərindən etibarən türklər Altaylardan Şərqi Avropaya qədərki tarixi siyasi nüfuzlarını tədricən itirirlər. Və bundan sonra ilk növbədə Rusiyanın, onun ardınca isə Qərbi Avropa ölkələrinin həm siyasi, həm iqtisadi, həm də mədəni təsir dairəsi-

nə düşürlər. Osmanlılar ciddi müqavimət göstərsələr də, zaman- zaman həmin təsir onları da əhatə edir. Beləliklə, XIX əsrin əvvəllərindən etibarən türkləri öyrənmək üçün qurulan təsisatlar, prinsip etibarilə, missionerlik və ya təzyiqli məqsədi güdür.

Əlbəttə, elmin, texnologiyanın XIX əsrdən başlayan inkişafı türkoloji araşdırmalarda müəyyən obyektivliyin gözlənilməsinə də imkan yaradır. Bununla belə imperialist iddiaların (və maraqların) gücləndiyi bir şəraitdə həmin imkanlar o qədər cüzdür ki, türkologiya tarixinin fəlsəfəsində ümumiyyətlə nəzərə alınmaya da bilər.

Türkoloqların ideoloji nəzarət altında saxlanılması, milli türkoloq kadrlarının (mütəxəssislərin) yetişməsi üçün şəraitin məhdudlaşdırılması, türkoloji nəşrlərin qarşısının mümkün qədər alınması və s. türkologiyanın demək olar ki, bütün tarixi boyu müşahidə edilmişdir.

XIX əsrdə hər cür siyasi- ideoloji (və mədəni) təzyiqlərə məruz qalmış Mirzə Kazım bəydən (türkologiya elminin banisindən) sonra onun "tərcümeyi-hal"ını, taleyini XX əsrin milli türkoloqları "davam etdirirlər".

Qərbi Avropa türkologiyası türklərə yuxarıdan aşağı baxmaqda bir qədər "uzaqda" qaldıqlarına görə kifayət qədər diplomatik və ya mədəni görünür, rus (Rusiya) türkoloqları isə daha açıq siyasi- ideoloji (imperialist) mövqelərdə dayanırlar. Və 30-cu illərdən etibarən rus (sovet) türkologiyası dirçəlməkdə olan milli türkologiyanı büsbütün məhv edir. Bunun ən danılmaz (və ən faciəli!) faktı 1926-cı ildə Bakıda keçirilmiş Birinci Türkoloji qurultayın, demək olar ki, bütün türk mənşəli sovet nümayəndələrinin sonralar məhv edilməsidir.

Türkologiyanın bir elm olaraq qadağan olunması, təbii ki, milli düşüncəyə (və intellektə) qarşı repressiyanın təzahürü idi. Ancaq sovet ideologiyası hətta 50- ci illərdən sonra da türkologiyaya sona qədər bəraət vermədi. Bunun ən aydın göstəricisi türkologiyanın sovet təzahürü - 1970- ci ildə Bakıda nəşrə başlayan kifayət qədər nüfuzlu (akademik) "Sovetskaya tyurkologiya" oldu ki, həmin jurnalda çap edilən məqalələrin mütləq əksəriyyəti dilçiliyə, az qismi isə etnoqrafiyaya və ya folklorla həsr olunurdu. Türklər haqqında nəinki milli və ya siyasi- ideoloji məsələ qaldıracaq, hətta buna cəhd edildiyi barədə gümana düşülmək bir yazı belə "Sovetskaya tyurkologiya"da gedə bilməzdi.

Daxili, yaxud milli səviyyədə ortaya çıxan metodoloji problemlər də mövcuddur ki, onlardan biri türkologiyanın elm kimi formalaşdığı XIX əsrdə türklərin elmi- intellektual imkanlarının aşağı olması ilə əlaqədar həmin elmin "xaric"dən öyrənilməsindən irəli gəlir.

Orta əsrlərin sonu yeni dövrün əvvəllərindən etibarən qərbi avropalılar vaxtilə türklərə yaxşı məlum olmuş (hətta böyük bir hissəsinə əsrlərlə nəzarət etdikləri) İpək yolundan daha rahat, ucuz yollar kəşf edərək dünya xalqlarını sürətlə öyrənilməyə küllü miqdarda material topladılar. Və beləliklə, xalqlar haqqında elmlər formalaşmağa başladı ki, onlardan biri də türklər haqqında idi. Şərqsünashğın tərkib hissəsi kimi inkişaf edən türkologiyayı türklər xeyli sonralar, nə qədər paradoksal olsa da, qərbi avropalılardan, çox hallarda isə Rusiya türkoloqları (və türkologiyası) vasitə-

silə öyrəndilər.

Türkologiyanın türklərə "xaric"dən gəlməsi, metodoloji baxımdan, onların özlərinə "xaric"dən baxması (və bunu öz baxışları kimi dərk etməsi) demək idi.

XX əsrin sonlarına qədər, türk dünyasının, demək olar ki, əsas türkoloji mərkəzləri "xaric"dən idarə olunurdu.

Bu, türklər arasında türkologiya elminin öyrənilməsində, türkoloji araşdırmaların milli əsaslar üzərində qurulmasında, xüsusilə onun siyasi- ideoloji məqsədlərlə həm sinxron, həm də diaxron miqyaslarda məhdudlaşdırılmasının aradan qaldırılmasında çox böyük maneə olmuşdur. Sayı o qədər də çox olmayan milli türkoloji mərkəzlərin "xaric"dən idarə edilməsi türk xalqlarının milli- mədəni (və xüsusilə intellektual!) heysiyyətinin tapdalanması demək idi. Hər şeydən əvvəl ona görə ki, türk xalqları öz tarixlərini öyrənməkdən məhrum edilmişdilər... Və milli tarix təfəkkürü Orta əsrlərin sonu, yeni dövrün əvvəllərindən bu yana gəlib çıxmırdı.

XX əsrin sonlarında (yəni türk xalqlarının əksəriyyəti bu və ya digər dərəcədə müstəqillik qazandıqda) milli dövlətçilik ideologiyası səviyyəsində ümumtürk mərkəziyyətçiliyindən uzaqlaşmaq meyilləri gücləndi.

Etiraf etmək lazımdır ki, bu meyillər son illərdə türkologiyanın bütöv bir elm kimi təzahürü qarşısına müəyyən siyasi- ideoloji (bir sıra hallarda isə metodoloji) problemlər çıxarmaqdadır. Maraqlıdır ki, bu təhlükə tamamilə fərqli aspektdə (türk xalqlarını parçalamaq aspektində!) indiyə qədər də olmuşdu. Və imperiya maraqları ilə milli maraqların bu qədər "üst- üstə düşməsi", fikrimizcə, təsadüfi deyil. Hər şeydən əvvəl ona görə ki, müstəqilliyini yenidən əldə etmiş (və əldə etməkdə olan) türk xalqları həmin müstəqilliyi "bütün dərinliyi" ilə hiss (və dərk) etmək istəyirlər. Və həmin müstəqilliyə mane olacaq hər cür asılılıqdan, "birlik"dən mümkün qədər uzaqda durmağa çalışırlar. Hətta *tarixdən* (və *gələcəkdən*!) belə... Əlbəttə, bu, keçici prosesdir. Və türkologiya ortaq dəyərləri öyrənməyi tələb edir.

Türkologiya elminin metodoloji problemləri, əsasən, iki səviyyədə təzahür etsə də, son illərdə özünü göstərən üçüncü bir səviyyədə də danışmaq olar ki, bu da qloballaşan dünyanın müasir ideoloji- intellektual texnologiyalarının doğurduğu kosmopolit konyuktur maraqlar kompleksidir.

Həmin kompleks sualı çox kardinal (və özü kimi qlobal!) qoyur: dünyanın böyük bir "kənd"ə çevrilməyə doğru getdiyi bizim günlərdə ayrı-ayrı xalqları öyrənən (etnoloji) elmlər kimə lazımdır?...

Və təbii ki, bu suala yalnız türkologiya yox, bütün etnoloji elmlər (məsələn, germanistika, romanistika, slavistika və s.) birlikdə cavab verməlidir.

"Türkologiyaya giriş" kursu türkologiya elminin (və türklərin) öyrənilməsində, təbii ki, akademizmi əsas alır, bununla belə hər hansı siyasi- ideoloji iddialarla intellektual səviyyədə polemikalarda iştirakdan da geri çəkilmir. Çünki müasir dünya heç bir ideyanı, yaxud elmi mülahizəni müzakirəsiz və ya mübahisəsiz qəbul etmir. Və etməyəcək də!..